

РЕЦЕНЗІЇ

УДК 7.046.3:069.02(477.83-25)

**ГЕЛИТОВИЧ М. БОГОРОДИЦЯ З ДИТЯМ І ПОХВАЛОЮ:
ІКОНИ КОЛЕКЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ У ЛЬВОВІ.
– ЛЬВІВ: ВИДАВНИЦТВО “СВІЧАДО”, 2005. – 168с.: іл.**

Назар КОЗАК

*Інститут народознавства НАН України, відділ мистецтвознавства
просп. Свободи, 15, 79000 Львів, Україна, тел./факс: 8(032)2727020,
e-mail: knb_ua@yahoo.com*

Кандидат мистецтвознавства Марія Гелитович, завідувач відділу давньоукраїнського мистецтва Національного музею у Львові, відома низкою публікацій, присвячених вивченню пам'яток Галицької школи іконопису XVI ст. Продовжуючи працю попередників, М. Гелитович публікує каталожне опрацювання іконописної збірки музею. Публікація здійснюється за іконографічним принципом.

Богородиця з Дитям і похвалою: Ікони колекції Національного музею у Львові (Львів: Видавництво “Свічадо”, 2005) – це вже друге із серії¹ видання, що презентує об'єднану спільною тематикою групу пам'яток. Видання має відповідну для catalogues raisonnés структуру: містить вступну статтю [4, с. 6-12] та ілюстровану каталожну частину [4, с. 13-165].

Визначаючи тематичну групу ікон “Богородиця з Дитям і похвалою” як одну з найчисельніших (це пояснюється їхнім “обов'язковим входженням” у намісний ряд іконостасу) в колі збережених пам'яток галицького іконопису, М. Гелитович характеризує представлені у каталозі ікони з Національного музею під оглядом іконографії та стилістики.

Ікони цієї тематичної групи мають переважно чітке розмежування на “середник” та “поля”. Поля оточують середник, як правило, з трьох боків (зліва, справа та низу). В середнику розташовується центральний образ Богородиці з Христом², фланкований вгорі

¹ Перше видання серії присвячено тематичній групі ікон “Спас у Славі” [5]. Нині М. Гелитович готує третю публікацію, присвячену іконам св. Миколая.

² Образ Богородиці з Христом на представлених у каталозі пам'ятках переважно репрезентує т.зв. іконографічний тип Богородиці Одигітрії – Марія тримає Ісуса на лівій руці, звертаючи до нього в прохальному жесті піднесено на рівень грудей долоню правої руки. Назва цього іконографічного типу походить від паладіуму Константинополя – ікони, що зберігалася в монастирі Одигон (з новіших публікацій про ікону Одигітрії див. статтю К. Ангеліді та Т. Папамастораки в каталозі виставки, організованої 2000 р. в Музеї Бенакі в Афінах [14, с. 373-387]). Оригінал ікони Богородиці Одигітрії втрачено. Ікона відома за численними репліками, які демонструють помітні композиційні відмінності. З огляду на ці композиційні відмінності деякі дослідники схильні розрізняти репліки Одигітрії від реплік інших “подібних” ікон, передовсім т.зв. Перівлепти, яка зберігалася в однойменному монастирі, заснованому в XI ст. в Константинополі (з приводу іконографії Богородиці Перівлепти див. статті В. Антонової та М. Татіч-Джуріч: [3, с. 103-117; 9, с. 335-354]). Від фронтальної постави фігур на іконі

півпостатями архангелів; на правому та лівому полях зображаються постаті пророків (іноді апостолів), на нижньому полі – піснетворців та Йоакима і Анни.

Питання поширення ікон “Богородиці з Дитям і похвалою” на теренах Галичини висвітлене в монографіях М.П. Крука [13, с. 149-185]³ та В. Яреми [6, с. 318-354]. Найдавніші галицькі ікони “Богородиці з Дитям і похвалою” походять з XV ст.⁴ У каталозі М. Гелитович представлено чотири пам’ятки цього часу: Кат. № 1 з Підгородець; Кат. № 2 з Болехова (в літературі відома як ікона з Грушева); Кат. № 3 з Малнова; Кат. № 4 з Сушиці Великої. Ще три пам’ятки датовано межею XV–XVI ст.: Кат. № 5 з Берегів Долішніх; Кат. № 6 з Коростня; Кат. № 7 з Кременної.

У каталозі також репродуковано дві пам’ятки, що репрезентують ідею похвали Богородиці в іншому, аніж описано вище, іконографічному вирішенні⁵, та ще дві пам’ятки, які не належить до галицької школи іконопису⁶.

Головну увагу у вступній статті М. Гелитович приділяє класифікації ікон за стилістичними групами. Найдокладніше таку класифікацію здійснено щодо пам’яток XVI ст., періоду найбільшого поширення ікон “Богородиці з Дитям і похвалою”. Виокремленні групи М. Гелитович пов’язує з творчістю конкретних майстрів (за винятком майстра Олексія⁷, це аноніми, відомі в історіографії під умовними іменами):

1) Майстер Олексій: Кат. № 13 зі Смільника; Кат. № 14 з Ровеня. Для почерку цього майстра, як зазначає М. Гелитович, характерна “тенденція до здрібнення і деталізації форм, каліграфічна прецизність в опрацюванні деталей”. До творів майстра Олексія серед представлених у каталозі пам’яток близькою за стилістикою є Кат. № 12 з Багноватого.

Одигітрії, Перівлепту відрізняють за похиленою до Ісуса головою Марії та виразним розверненням Ісуса до Марії. Втім, слід взяти до уваги, що епітет Перівлепта зустрічається також на іконах з іншою іконографією (див., напр.: [14, Cat.no 82, с. 482-483]). Це свідчить, що епітет “Перівлепта” не був пов’язаний з визначеним типом зображення Богородиці. Розрізнення між Одигітрією та Перівлептою щодо галицьких ікон тематичної групи “Богородиці з Дитям і похвалою” прийняла зокрема Я. Клоосінська [12, Cat.no 46], пропонуючи також оригінальне визначення “середнього типу” між Одигітрією та Перівлептою [12, Cat.no 47]. У каталозі М.Гелитович подібного розрізнення немає, натомість як окремий тип дослідниця розглядає зображення Богородиці з квіткою у правій руці – т.зв. “Нев’янучий цвіт” [4, с.11].

³ Див. рец.: [2].

⁴ Найдавніші візантійські ікони “Богородиці з Дитям і похвалою” датовані XII ст. Це дві константинопольські ікони: одна зберігається в монастирі св. Катерини на Синаї [14, Cat.no 28, с. 314-316], друга – в Державному Ермітажі у Санкт-Петербурзі (ГЭ І-301) [11].

⁵ Кат. № 60: датована сер. XVII ст. ікона невідомого походження, на об’ємній різьбленій рамі якої розташовані двадцять медальйонів з ілюстраціями (чотири втрачено) до рідкісної в українському іконописі теми “Акафісту Богородиці”; Кат. № 62: датована межею XVII–XVIII ст. ікона з Войнилова, яка зображає Богородицю в оточенні Дерева Єссея.

⁶ Кат. № 9: ікона невідомого походження, закуплена 1926 р. у Г. Добчанської. Цю пам’ятку М. Гелитович пов’язує з балканським іконописом XV–XVI ст.; Кат. № 48: ікона з Волі Висоцької. М. Гелитович простежує в цій пам’ятці “невну подібність з малярством Закарпаття”, пропонуючи датування кін. XVI ст.

⁷ Ім’я майстра відоме за підписами на двох іконах зі збірки Національного музею у Львові: датованому 1547 р. “Успінню Богородиці” та “Богородиці Одигітрії з похвалою” зі Смільника. Про інші ікони цього майстра з колекції національного музею у Львові див. публікацію О. Сидора [7]. В. Александрович ототожнює майстра Олексія з перемишльським малярем Олексієм Горошковичем, перша документальна згадка про якого датована 1558 р. (Детально про Олексія Горошковича див.: [1, с.64-70]).

М. Гелитович припускає, що майстер цієї ікони *“міг бути монахом монастиря у Сушиці, який підлягав Спаському монастирю”* на Старосамбірщині.

2) Майстерня іконостасу з Поляни: Кат. № 17 з Трушевич; Кат. № 18 з Поляни; Кат. № 19 з Березова. Ця майстерня виконувала замовлення для церков в районі Добромиля та Старого Самбора і її продукція становить, як зазначає М. Гелитович, *“одну з найчисленніших стилістичних груп іконопису першої половини–середини XVI ст.”*; ікони цієї групи відрізняє певна *“масивність”* лику Богородиці та *“барвистий колорит”* з яскравими акцентами кіноварі.

3) Коло майстра іконостасу з Наконечного: Кат. № 35 з Чукви; Кат. № 36 з Бусовиськ; Кат. № 37 та Кат. № 38 з Потелича; Кат. № 39 з Вовчого; Кат. № 40 з Смільної; Кат. № 41 з Медвежої; Кат. № 42 з Тисовця; Кат. № 44 з Новшина. Ікони цієї стилістичної групи датуються другою половиною XVI ст. За визначенням М. Гелитович їм притаманні *“сильні візантинізуючі традиції”*.

4) Коло майстра ікони “Преображення” з Яблунева: Кат. № 26 з Долини; Кат. № 27 з Лопушанки; Кат. № 28 із Задільська; Кат. № 29 з Долини; Кат. № 30 невідомого походження; Кат. № 31 з Ясіньки Масьової; Кат. № 32 з Терла. Групу цих ікон характеризує *“відхід від умовної абстрагованості ікон минулих століть та проникнення в зображення життєвих реалій (пейзаж, народна ноша, орнаментика, тощо)”*. В іконах цієї групи простежуються почерки *“принаймні чотирьох майстрів”*. Серед представлених в каталозі пам’яток безпосередньо майстрові ікони “Преображення” з Яблунева М. Гелитович приписує три твори (Кат. № 27, 28, 30); серед кола цього майстра *“найвиразнішим за манерою письма”* вважає автора ікон з Долини та Ясіньки Масьової (Кат. № 26, 29, 31).

5) Майстер іконостасів зі Сколе та Рихтич⁸: Кат. № 50 з Лішні; Кат. № 51 зі Сколе. М. Гелитович відзначає притаманне манері цього майстра, який працював на межі XVI–XVII ст., *“оригінальне поєднання давніх традицій з новою малярською системою тенденцією до об’ємного моделювання форми”*.

Вступна стаття М. Гелитович містить низку міркувань, що стосуються атрибуції інших пам’яток галицького малярства. Зокрема, дослідниця висловлює припущення про участь майстра Олексія у виконанні розписів церкви монастиря св. Онуфрія в Лаврові на Старосамбірщині та у виконанні мініатюр Хишевицького Євангелія 1546 р. зі збірки НМЛ; пропонує датувати відому ікону Богородиці Одигітрії з Красова зі збірки НМЛ не XV, а початком XVI ст.

Загалом у каталожній частині представлено 63 ікони, значна частина яких раніше не публікувалася, а деякі були відреставровані щойно у 2003–2004 рр. У каталожних описах вказано основні відомості з історії кожної пам’ятки (місце походження, час надходження до колекції музею, дані про консервацію та реставрацію); інвентарні номери; описано стан збереження, композицію, колорит, техніку та матеріал; подано відчитання інскрипцій (оригінально закомпоновані довкола каталожних описів ікон); основні аргументи на користь атрибуції і датування; вичерпну бібліографію з урахуванням як українських, так і зарубіжних досліджень.

Назви ікон, датування, інформацію про їхнє походження та надходження до музею, розміри, техніку і матеріали продубльовано англійською мовою; також англійською – резюмовано вступну статтю.

Безперечним позитивом видання є те, що кожна пам’ятка репродукована в кольорі, а до окремих подано збільшені деталі.

⁸ В.Свенціцька називала цього іконописця майстром святкового циклу зі Сколе (див., напр.: [10, Кат. № 39]), натомість Л. Скоп – малярем ікони Богородиця-Одигітрія з Мражниці [8].

За вичерпністю інформації та якістю подачі ілюстративного матеріалу це видання можна охарактеризувати як один з кращих українських музейних каталогів, виконаних на рівні світових аналогів. Виданню гарантована тривала актуальність й численні поклики в майбутніх дослідженнях з історії іконопису.

1. *Александрович В.* Західноукраїнські малярі XVI ст.: Шляхи розвитку професійного середовища. – Львів, 2000.

2. *Александрович В.* Вінкельман по цистеронах, або про “іконокарпатознавство” ще раз. Рец. на кн.: Mirosław Piotr Kruk. Zachodnioruskie ikony Matki Boskiej z Dzieciątkiem w wieku XV i XVI. Kraków, 2000. // Вісник Львівського університету. Серія мистецтвознавство. – 2003. – №3. – С.346-362.

3. *Антонова В.И.* Иконографический тип Перивлепты и русские иконы Богоматери в XIV веке // Из истории русского и западноевропейского искусства: Материалы и исследования. – Москва, 1960. – С. 103-117;

4. *Гелитович М.* Богородиця з дитям і похвалою: Ікони колекції Національного музею у Львові. – Львів, 2005.

5. *Гелитович М.* Українські ікони “Спас у Славі”. – Львів, 2005.

6. *Патріарх Димитрій (Ярема).* Іконопис Західної України XII–XV ст. – Львів, 2005.

7. *Сидор О.* Ікони майстрів Олексія і Димитрія в колекції Національного музею у Львові (З матеріалів до зведеного каталога збірок НМЛ) // Літопис Національного музею у Львові. – 2000. – № 1 (6). – С. 89-152.

8. *Скоп Л.* Маляр ікони Богородиця-Одигітрія з Мражниці. – Львів, 2004.

9. *Татић-Ђурић М.* Икона Богородице “Прекрасне”, њено порекло и распрострањеност // Зборник Светозара Радојчића. – Београд, 1969. – С. 335-354.

10. Українське народне малярство XIII–XX ст.: Світ очима народних митців: Альбом / Авт.-упоряд.: *В.І. Свенціцька, В.П. Откович.* – К., 1991.

11. *Этингоф О.Е.* Эрмитажный памятник византийской живописи конца XII века (стиль и иконография) // Восточное Средиземноморье и Кавказ IV-XVI вв.: Сб.статей. – Ленинград, 1988. – С. 141-159.

12. *Kłosińska J.* Icons from Poland / Translated by *M.Iwińska* and *P.Paszkievicz.* – Warsaw, 1989.

13. *Kruk M.P.* Zachodnioruskie ikony Matki Boskiej z Dzieciątkiem w wieku XV i XVI. – Kraków, 2000.

14. Mother of God. Representations of the Virgin in Byzantine Art. – Athens; Milan, 2000.

Стаття надійшла до редколегії 21.03.2007

Прийнята до друку 03.09.2007